

УДК 340.15:41.24:(4-89)»135/139»

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.34>

НАЙДАВНІШІ МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО, РУСЬКОГО І ЖЕМАЙТІЙСЬКОГО (ДРУГА ПОЛОВИНА XIV СТ.)

Гавриленко О.А.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
ORCID: 0000-0001-5554-4919
e-mail: o.gavrylenko@karazin.ua*

Гавриленко О.А. Найдавніші міжнародні договори Великого Князівства Литовського, Руського і Жемайтійського (друга половина XIV ст.).

У статті висвітлено процеси формування комплексу пам'яток міжнародного права – найдавніших з нині відомих в історико-правовій науці договорів Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, які були укладені в період входження земель сучасної України до складу ВКЛ, що відтоді поступово стало відігравати вагомий роль у тогочасних європейських міжнародних відносинах.

Зазначено, що за доби середньовіччя право міжнародних договорів набуло помітного розвитку. Поступово угоди стали застосовуватися все частіше і з часом почали посідати одне з важливих місць у системі тогочасного міжнародного права, зокрема й у практиці міжнародних відносин ВКЛ з іншими державами та квазідержавними утвореннями. Певна їхня частина фіксувалася письмово, завдяки чому нині сучасні дослідники мають можливість ознайомитися зі змістом цих пам'яток права.

Здійснено джерелознавчий аналіз литовсько-русько-польського договору 1352 р., двох договорів 1366 р. – між великим князем литовським Ольгердом, його братами Кейстутом, Явнутом і Любартом з їхніми синами, з одного боку, та польським королем Казимиром III Великим разом з його васалами – з іншого, та спеціальної угоди з Любартом, що доповнювала першу. Також звернено увагу на литовсько-русько-московський договір 1368 р. – мирну угоду, що завершила перший етап литовсько-русько-московської війни 1368–1372 рр. Зазначено, що показовою пам'яткою міжнародно-правового регулювання відносин ВКЛ з Московією є укладена в липні 1372 р. Любуцька угода – мирний договір, який завершив литовсько-русько-московську війну 1368–1372 рр. Висвітлено передумови, зміст та значення договору про укладення Кревської унії 1385 р. Проаналізовано зміст договору смоленського князя Юрія Святославовича про союз із королем польським, литовським, руським та ін. Володиславом (Ягайлом) та великим князем Скиргайлом (16 вересня 1386 р.), який закріпив союзні відносини між сторонами та гарантував надання королю всебічної допомоги. Наголошено, що важливе місце в ряду міжнародних договорів ВКЛ цього періоду посідає Острівська угода від 4 серпня 1392 р. – договір, який поклав край двом війнам – литовсько-руській громадянській війні 1389–1392 рр. та війні за галицько-волинську спадщину. Розглянуто також Салінський (Залінвердерський) договір між Великим князівством Литовським і Тевтонським орденом від 12 жовтня 1398 р.

Обґрунтовано висновок про те, що коло текстів договорів ВКЛ названого періоду, які збереглися до нашого часу в оригіналах або літописних списках, є доволі нешироким. Договори могли бути не лише двосторонніми, але й багатосторонніми. Вони мали персональний характер; контрагентами литовських князів при укладенні договорів виступали глави усіх найвпливовіших на той час держав та квазідержавних утворень регіону (Польщі, Тевтонського ордену, Московії). Всі розглянуті угоди, більшою або меншою мірою вплинули на подальший державно-правовий розвиток українських земель, які перебували у складі Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського. Деякі з них зумовили перетворення в формі держави, інші стали підґрунтям для

змін у правовому регулюванні цивільних відносин, зумовили виникнення нових норм військового права і, звичайно, усі ці джерела суттєво посприяли розвитку правової регламентації міжнародних взаємин у регіоні.

Ключові слова: міжнародне право, історія міжнародного права, право міжнародних договорів, Велике Князівство Литовське, мир, перемир'я, союз.

Havrylenko O.A. The oldest international treaties of the Grand Duchy of Lithuania, Rus and Samogitia (second half of the 14th century).

The article highlights the processes of formation of a complex of monuments of international law – the most ancient of the treaties of the Grand Duchy of Lithuania, Russia and Zhemaitia, which were concluded during the period when the lands of modern Ukraine became part of the GDL, which gradually began to play an important role since then in contemporary European international relations.

It is noted that during the Middle Ages, the law of international treaties developed significantly. Gradually, the agreements began to be applied more and more often and over time began to occupy one of the important places in the system of international law of that time, in particular, in the practice of international relations of the Ukrainian People's Republic of Ukraine with other states and quasi-state entities. A certain part of them was recorded in writing, thanks to which modern researchers now have the opportunity to familiarize themselves with the content of these monuments of law.

The article provides a source-based analysis of the Lithuanian-Russian-Polish treaty of 1352, two treaties of 1366 – between the Grand Duke of Lithuania Olgerd, his brothers Keistut, Yavnut and Lubart and their sons, on the one hand, and the Polish king Casimir III the Great together with his vassals - on the other hand, and the special agreement with Lubart, which supplemented the first one. Attention is also drawn to the Lithuanian-Russian-Moscow treaty of 1368 – a peace agreement that ended the first stage of the Lithuanian-Russian-Moscow war of 1368–1372. July 1372. The Treaty of Ljubutsk is a peace treaty that ended the Lithuanian-Russian-Moscow War of 1368–1372. The prerequisites, content and significance of the treaty on the conclusion of the Union of Krebs in 1385 are highlighted. The content of the treaty of Smolensk prince Yuri Svyatoslavovych on the alliance with the Polish, Lithuanian, Russian, etc. king Vladyslav (Jogaila, Yagello) and Grand Duke (viceroys) for Lithuania Skirgaila (September 16, 1386) was analysed, which established alliance relations between the parties and guaranteed the provision of comprehensive assistance to the king. It is emphasized that an important place among the international treaties of the Great Patriotic War of this period is occupied by the Treaty of Ostriv of August 4, 1392 – the treaty that put an end to two wars - the Lithuanian-Russian civil war of 1389–1392 and the war for the Galician-Volhynian inheritance. The Salynas (Sallinwerder) Treaty between the Grand Duchy of Lithuania and the Teutonic Order of October 12, 1398 was also considered.

The conclusion that the range of texts of the GDL treaties of the specified period, which have survived to our time in the originals or chronicle lists, is quite limited. Contracts could be not only bilateral, but also multilateral. They had a personal character; the heads of all the most influential states and quasi-state entities of the region (Poland, the Teutonic Order, Muscovy) acted as counterparties to the Lithuanian princes when concluding treaties. All the considered agreements, to a greater or lesser extent, influenced the further state-legal development of the Ukrainian lands that were part of the Grand Duchy of Lithuania, Rus and Samogitia. Some of them led to changes in the form of the state, others became the basis for changes in the legal regulation of civil relations, led to the emergence of new norms of military law and, of course, all these sources significantly contributed to the development of legal regulation of international relations in the region.

Key words: international law, history of international law, law of international treaties, Grand Duchy of Lithuania, peace, armistice, union.

Постановка проблеми. Міжнародні угоди з найдавніших часів виступають як одні з найважливіших джерел міжнародного права. Наскільки можна уявити з пам'яток, виявлених археологами, вони використовувалися для регулювання відносин між суб'єктами міжнародного права ще державами Стародавнього Сходу, а дещо згодом – і античними державами Європи. Тоді ж з'явилися й перші міжнародні договори, що уклалися державами, розташованими на території сучасної України – Ольвією, Херсонесом, Боспорським царством [1, с. 106-107; 2, с. 239–265].

У період середньовіччя процес становлення права міжнародних договорів тривав, ці акти набували все більш широкого вжитку. Тодішні договори були покликані, окрім встановлювати миру

чи перемир'я й закріплення міждержавних союзів, ще й нормативно врегульовувати міждержавну торгівлю, встановлювати кордони, визначати статус іноземців тощо. До нашого часу збереглася величезна кількість текстів договорів, які були укладені у згаданий період державами західноєвропейського регіону. Багато з них опубліковані у спеціальних збірках, як наприклад «Універсальний дипломатичний звід міжнародного права», лише перший том якого, виданий в Амстердамі у 1765 р., налічує майже 800 сторінок і охоплює міжнародні акти від 800 до 1313 р. [3]. Водночас, про міжнародні договори центральноєвропейських та східноєвропейських держав відомо набагато менше. Далеко не всі їхні тексти збереглися, деякі є недостатньо дослідженими. Насамперед, це стосується договорів, що уклалися державами, які розташовувалися на теренах сучасної України, або до складу яких входили українські землі. Саме такий стан справ і спонукає дослідників до заповнення цієї лакуни. Нині, в умовах, коли Україна повною мірою, де-юре і де-факто, відновила свою міжнародну правосуб'єктність особливо необхідно прослідкувати основні етапи, пройдені нею на цьому шляху. Вбачається, що важливими віхами даного процесу є цінні пам'ятки міжнародного права – міжнародні договори.

Стан опрацювання проблеми. Питання, пов'язані з еволюцією права Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського безперечно привертало увагу сучасних вітчизняних істориків права. Серед таких праць у першу чергу варто згадати роботи М.М. Бедрія [4], І.Й. Бойка [5; 6], Т.В. Бондарук [7], С.Г. Ковальової [8], Х.В. Майкут [9], П.П. Музиченка [10; 11], Б.Р. Стецюка [12], Ю.В. Сеньків [13; 14], О.В. Сокальської [15]. Проблеми середньовічного міжнародного права досліджували О.В. Буткевич [16], І.К. Шумський [17] та ін. Водночас, спеціальних історико-правових джерелознавчих досліджень найдавніших міжнародних договорів ВКЛ, які збереглися донині, зокрема тих, що були укладені протягом 50-90-х рр. XIV ст., досі не здійснювалося.

Метою дослідження є висвітлення комплексу пам'яток міжнародного права – найдавніших з відомих в історико-правовій науці договорів Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, які були укладені в період входження земель сучасної України до складу ВКЛ, що відтоді поступово стало відігравати вагомий роль у тогочасних європейських міжнародних відносинах. В першу чергу увага приділяється тим угодам, повні тексти або фрагменти яких збереглися до нашого часу, котрі протягом транзитивного періоду другої половини XIV століття більшою або меншою мірою вплинули на державно-правовий розвиток українських земель, які перебували у складі цієї держави.

Виклад основного матеріалу. За доби середньовіччя право міжнародних договорів, порівняно з античним часом набуло помітного розвитку. Поступово угоди стали застосовуватися все частіше і з часом почали посідати одне з важливих місць у системі тогочасного міжнародного права. В другій половині XIV ст. значна частина українських земель (Волинь, Чернігово-Сіверщина, Поділля, Київщина) здебільшого мирним шляхом увійшла до складу литовсько-руської держави – Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, що перетворилося на одну з впливових держав середньовічної Європи [6, с. 193]. Окрім використання військової сили, що було притаманно періоду середньовіччя, в практиці міжнародних відносин ВКЛ міждержавні угоди використовувалися доволі часто. Значна їхня частина фіксувалася письмово, завдяки чому нині сучасні дослідники мають можливість ознайомитися зі змістом цих пам'яток права.

Широкий масив міжнародних договорів етапу формування литовсько-руської держави до нашого часу не дійшов. Ймовірно це пояснюється тим, що в низці випадків уклалися вони в усній формі. Окрім того, війни та різноманітні заворушення, що відбувалися протягом подальших століть на теренах ВКЛ та Польщі, не сприяли збереженню письмових текстів.

Чи не найдавнішою з міжнародних угод, укладених литовсько-руською державою, котрі збереглися донині, був литовсько-русько-польський договір 1352 р. [18, с. 433–435, 444–445] (найчастіше датується червнем-вереснем, хоча насправді ані точна дата, ані місце його укладення невідомі). В ньому йшлося про укладення перемир'я у війні за спадщину Королівства Руського (війні за галицько-волинську спадщину, Довгій війні) – збройному конфлікті, який розпочалася після смерті короля Русі Юрія II Болеслава у 1340 р. і тривав до 1392 р.

Оригінал грамоти ще в XIX ст. зберігався у Головному архіві Царства Польського у Варшаві. Вперше її було опубліковано К. Стрончинським у 1839 р. у виданні під назвою «Wzory pism dawnych w przerysach wystawione, i objaśnione drukowanem ich wyczytaniem. Cz. 1 obejmująca pismo dyplomatów od roku 1228 do 1536», як *Confirmatio pacis Olgerdianae* [19, с. 90]. Згодом, у 1846 р., текст договору був надрукований в першому томі «Актів, що відносяться до історії Західної Ро-

сії, зібраних та виданих Археографічною комісією» під назвою «Договірна грамота литовських князів Явнута, Кейстута і Любарта Гедиміновичів, Юрія Наримунтовича і Юрія Коріятовича з польським королем Казимиром і з мазовецькими князями Земовитом і братом його Казимиром, синами Тройдена» [20, с. 1]. Пізніше він кілька разів перевидавався різними укладачами [21, с. 1; 22, с. 1; 23, с. 3]. В радянський період цей варіант з коментарями було опубліковано у 1974 р. в Києві у збірнику документів «Грамоти XIV ст.» [24, с. 14].

Текст угоди був укладений дещо зміненою давньоукраїнською (руською) книжною мовою, про яку свого часу писав, зокрема, В.М. Русанівський [25, с. 43–59]. З литовського боку договір підписали Явнут, Кейстут і Любарт Гедиміновичі, а також Юрій Наримунтович і Юрій Коріятович. З польського боку підписантами виступав польський король Казимир III, а також мазовецькі князі Земовит III і Казимир Тройденовичі. Це був стороковий договір. Термін дії перемир'я точно встановлювався і визначався наступним чином: «А мир від Покрова Богородиці [1 жовтня] до Іванового дня, до Купала [24 червня], а від Іванового дня – на 2 роки» [26, с. 29].

Сторони домовлялися не вести одна проти одної жодних воєнних дій: «...Ми шлюбуємо того миру дотримуватися вельми твердо, без всякої хитрості; не займати нам земель короля, ні його людей, що його слухають» [26, с. 30]. Згідно з угодою Волинь мала залишатися за Литвою, а Галичина – за Польщею: «...Королеві слід держати сповна Львівську землю, і нам держати сповна Володимирську, Луцьку, Белзьку, Холмську, Берестейську. [...] А Кременець держати Юрію Наримунтовичу, від князів литовських, і від короля на 2 роки, але міста не відбудовувати. А коли мир настане, то князь Юрій полишить місто». Окрім того, протягом терміну перемир'я взагалі заборонялося зводити будь-які укріплення на українських теренах, що входили до складу ВКЛ: «А міст в Руській землі ані нових не ставити, ані спалених не відбудовувати, допоки буде мир на 2 роки» [26, с. 30].

Водночас договором передбачалися випадки, коли сторони надаватимуть одна одній військову допомогу або ж дотримуватимуться нейтралітету в разі виникнення збройних конфліктів з третіми державами: «Якщо угорський король піде на Литву, то польський король допоможе; якщо ж піде на Русь, що Литви слухає, то [польський] король не допомагатиме. А коли [татарський] цар або якісь князі-темники підуть на ляхів, то князі литовські допоможуть; якщо ж підуть на Русь, що короля слухає, то литовські князі не допомагатимуть» [26, с. 30]. Питання спадщини і майна волинського князя Любарта мало розглядатися за посередництва Угорщини. Правителі Литви та Польщі домовлялися компенсувати один одному втрати від протиправних дій свої підданих. Але, незважаючи на принесені присяги, на практиці перемир'я все ж не було дотримане і конфлікт між сторонами тривав [27, с. 120–127].

У 1366 р. литовсько-руською державою було укладено дві угоди. Перша з них – між великим князем литовським Ольгердом, його братами Кейстутом, Явнутом і Любартом з їхніми синами, з одного боку, та польським королем Казимиром III Великим разом з його новими васалами (Юрієм Наримунтовичем і Юрієм та Олександром Коріятовичами) з іншого, датується кінцем серпня – вереснем, після походу Казимира на землі Галицько-Волинського князівства [28, с. 569]. Друга угода, як писав М.С. Грушевський, була укладена в жовтні 1366 р. (М. Довнар-Запольський відносить її підписання до 1368-69 рр. [29]) і являла собою спеціальну умову з Любартом, «що доповняє першу й ближче уставляє пограничну лінію нових здобутків Казимира з володіннями Любарта» [18, с. 46].

Джерелознавчий та історіографічний огляд цих пам'яток міжнародного права було наведено М.С. Грушевським у 4 томі його «Історії України-Руси» [18, с. 46–48, 446–448]. Автор зазначав, що зміст договорів набув відомості серед дослідників наприкінці XVIII ст. з фрагментів, перекладених з латини та опублікованих А. Нарушевичем [30, с. 328–332], і з реєстри в описі коронного архіву Кромпера *Inventarium privilegiorum in archivo regni (Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi)* [31, с. 371–372]. Наприкінці XIX ст. фрагменти тексту договорів неодноразово публікувалися, зокрема, у відомій праці М.В. Довнар-Запольського «З історії литовсько-польської боротьби за Волинь. Договори 1366 р.» [29].

Зміст договорів свідчить, що вони були наслідком вагомих воєнних успіхів Польського Королівства. Перший договір проголошував «вічний мир». За його умовами сторони розмежували свої територіальні володіння. Любарту було підтверджено володіння Луцькою землею, до якої Казимир долучив деякі з володимирських волостей (Ветли, Чернечгородок, Люб'язь, Камінь, Мель-

ницю). Казимир залишав за собою м. Володимир з навколишніми волостями (Горадло, Любомль, Ратну, Турійськ та ін.). Окрім того, Ольгерд і Любарт поступилися Казимиру волостями Белзь, Грабовець, Крем'янець, Лопатин, Олесько, Перемишль, Холм, Шчебрешин. Натомість Казимир відмовлявся від претензій на міста, що належали Кейстутові – Берасце, Більськ, Дорогичин, Кам'янець, Мельник, а також на місто Ольгерда Кобрин.

Ольгерд і Казимир поклали на себе зобов'язання надавати один одному військову допомогу («...Коли язъ пойду князь великий с братом своимъ королемъ на войну»). Ще тісніший оборонно-наступальний союз встановлювався між Казимиром і Любартом: «...Коли королеви надобе на своє неприятели, Любартови помогати своїми людьми, а коли надобе будет Любартови на своє неприятели, королеви ему помогати» [18, с. 46]. Усі давні кривди й недодержання договірних умов (вочевидь мався на увазі договір 1352 р.) йшли в непам'ять, як і самі попередні договори.

Для вирішення прикордонних суперечок у Городлі мав зібратися спільний суд: «...Судити королевимъ судиямъ Полонина по польскому закону и вины на немъ взяти по польскому, а рускимъ судиямъ судити по своему закону и вину взяти по рускому закону» [18, с. 46]. Хоча договір 1366 р. й був укладений «навічно», сторони все ж передбачали наступний з'їзд для більш докладного опрацювання його умов.

Другий договір – між Казимиром Великим і Любартом – докладно розмежував кордони володінь Любарта, як луцького князя. Ним були визначені умови взаємної торгівлі, уточнені зобов'язання військового характеру: Любарт не повинен був допомагати Казимиру чи литовським князям у випадку виникнення між ними конфлікту.

Важливе значення в історії правового регулювання міжнародних відносин ВКЛ з іншими державами відіграв і литовсько-русько-московський договір 1368 р. – мирна угода, що завершила перший етап литовсько-русько-московської війни 1368–1372 рр. Передумовою цієї війни став конфлікт, що виник у Тверському князівстві між микулинським удільним князем Михайлом Олександровичем (братом дружини Великого князя литовського та руського [32, с. 140] Ольгерда Гедиміновича Уляни), який був прихильником зміцнення державної самостійності Твері і для цього шукав підтримки Великого князівства Литовського, та кашинським князем Василем Михайловичем. До суперечки втрутився московський князь Дмитро Іванович (Донський), який, прагнучи поширити свій вплив, вигнав Михайла Олександровича з Твері. Зважаючи на обставини, що склалися, той змушений був звернутися за захистом до Ольгерда та просити його «піти раттю до Москви». На прохання коханої дружини («дружини своя молитву слухаючи») та воліючи повернути Ржев, який нещодавно був захоплений московським удільним князем Володимиром Серпуховським, Ольгерд погодився. Похід був блискавичним та несподіваним. Ольгерд Гедимінович, який «не тільки силою, скільки мудрістю воюваше, і бисть від него страх на всіх», за підтримки Смоленська, 21 листопада (або 21 грудня) 1368 р. розбив московське військо в Тросненській битві (всі князі, воєводи та бояри загинули в бою) і підступив до Москви. Наляканий князь Дмитро Іванович сховався за потужні кам'яні стіни кремля, збудованого лише за рік до цього. Три дні простояв Ольгерд із військом біля Московського кремля, доки Дмитро Іванович не запросив миру.

Барвисто описано перебіг перемовин між князями у «Хроніці Биховця» – останньому і найширшому з трьох литовських літописів XV-XVI ст. [34, с. 21]: «І не можучи йому жодного опору вчинити, і послав до нього [Дмитро], просячи його і великі дари йому обіцяючи, аби його з вітчизни його Москви не вигнав, а гнів свій відпустив би, і взяв би в нього, що хотів. І князь великий Ольгерд змиловився, і ласку свою вчинив, і з Москви його не добував, і мир із ним узав. А потім, договір учинивши, і сам князь великий московський до нього виїхав і з ним бачився, і дарами багатими незчисленно, золотом, сріблом і дорогими перлами, і соболями, й іншим дорогим та дивним звіром волохатим князя великого Ольгерда дарував, і шкоду, яку він прийняв у землі його ідучи, йому заступив¹». Згодом Ольгерд нагадував московському князеві Дмитрові: «А коли я з тобою перемирився, але мені інакше вчинити не годиться, тільки мушу під містом твоїм Москвою списа свого притулити, а ту славу вчинити, що великий князь литовський і руський, і жемайтійський Ольгерд списа свого під Москвою притулив. І зійшовши сам на коня, і списа взявши до руки, і приїхавши до міста і списа свого до стіни притулив, і ідучи назад говорив так великим голосом: «Княже великий московський! Пам'ятай те, що спис литовський стояв під Москвою» [32, с. 140].

¹ Відшкодував.

За умовами договору Твер знову переходила до князя Михайла Олександровича. Дмитро Іванович відмовлявся втручатися в справи Тверського князівства. Ржев повертався Великому князівству Литовському. Кордон Великого князівства Литовського з Великим князівством Володимирським пролягла «по Можайськ та по Коломну».

Договір не виявився тривалим. Дмитро Донський не дотримав зобов'язань, які поклав на себе за угодою. Взимку 1369 р. московська та волоколамська раті зрадницьки окупували Ржевську волость. Потерпіли й союзники Ольгерда. Дмитро Іванович полонив нижегородського князя Бориса, зятя Ольгерда, його князівство стало здобиччю московського князя. Непереливки було й новосільському князеві Івану, чиє князівство загарбали московські полки. При цьому його мати і дружина, дочка Ольгерда, були взяті у полон. Влітку 1370 р. московити здійснили напад на Брянськ, а взимку розв'язали збройний конфлікт із Тверським князівством. Для того, щоб якось вгамувати агресію московського князя Дмитра, необхідно було відповісти на силу силою. Тим більше, що князь Михайло Олександрович, який повторно втік до Литви, знову просив заступитися за нього. Ольгердові довелося вдруге вирушати походом на Москву.

Ще однією показовою пам'яткою міжнародно-правового регулювання відносин ВКЛ з Московією є укладена в липні 1372 р. Любуцька угода. Це був мирний договір, який завершив литовсько-русько-московську війну 1368–1372 рр., викликану суперництвом двох найбільших країн Східної Європи за політичну гегемонію в регіоні [35, с. 48]. Свої інтереси в цьому конфлікті мали й очільники дрібних князівств.

За повідомленням Супрасльського літопису (Короткого Київського літопису, що був складений наприкінці XV – на поч. XVI ст. у Супрасльському монастирі, недалеко від Білостока, одного з західноруських, або литовських літописів¹) [36], активним розпалювачем війни був московський князь: «В літо 6880. Виде із орьди князь великий Дмитрей Іванович і посла рать на резанського князя Олега князя Дмитрея волинського² і з ним силу многу. Князь же Олег зібрав вої многи, поїде противу ему, і помозе бог великому князю Дмитрею, а Олег вбежа з мале дружине, і тоді сяде на княжені Резанскому Володимер пронський. ... В літо 6881. Князь Олег резаньски приде ізгоном на Резань на князя Володимера і зігна его, а сам сяде. Тої ж зими князь Михаило тверський підвів рать литовськую втаї на град Переяславль, князь Кестутія дя князя Андрея полоцького Олгирдовича по пасце на друго неделі во вторник. Посади пожогоша, а град не взяша, а людей множество плениша. А князь Михаило в то время взя Дмитров ізгоном. Того ж літа Михаило князь взя Торжок» [37].

Любуцьку угоду було укладено між великими князями литовськими Ольгердом та Кейстутом, з одного боку, та великим князем московським Дмитром Івановичем (Донським) і князем серпухівським Володимиром Андрійовичем – з іншого [38, с. 229]. Суб'єктом договору з боку Великого князівства Литовського виступав також князь тверський князь Михайло Олександрович.

Договір був складений після кількаденного стояння супротивників неподалік від м. Любуцька на протилежних сторонах глибокого яру [39, с. 637]: «Того ж літа Олгирд, князь литовский, поїде ратію до Москви. Чув же князь великий Дмитрей Іванович, собра вої многи приде противу ему, ему стретоша у Любуцьку. І стояху прямо себе, а промежи їх ров крут, нелзе снятися обоим полком. І взя мир мижи собою вічний» [37]. Отже, як зазначає автор цього фрагменту Супрасльського літопису, за своїм характером це був так званий «вічний мир», який підтвердив протекторат Литви над Тверським князівством та закріпив довоєнні кордони держав [40, с. 123-124].

Широко висвітленою в історичній та історико-правовій літературі є інша міжнародна угода – Кревська унія, укладена 14 серпня 1385 р. Вона являла собою договір про династичний союз між Великим князівством Литовським і Польщею, укладений в м. Крево (нині – село у Сморгонському районі Гродненської області Білорусі).

Наприкінці XIV ст. доволі помітну роль на міжнародній арені у регіоні балтійського узбережжя почав відігравати Тевтонський орден, який становив загрозу існуванню Литви та Польщі.

¹ На жаль, західноруські, або литовські літописи досліджувалися в Україні переважно лише з джерелознавчої та літературознавчої точок зору. Як пам'ятки української історіографії вони привертати меншу увагу дослідників. Про них лише згадується в загальних курсах з історії України та різного роду бібліографічних зведеннях. Історики міжнародного права та міжнародних відносин в своїх дослідженнях не використовували їх зовсім.

² Дмитро Михайлович Боброк Волинський (помер після 1389 р.) – безудільний князь, боярин і воєвода князя Дмитра Івановича (Донського). Ймовірно, був родом з Волині, але його точне походження невідоме. У 1360-х роках перебрався на службу до Москви, де посів серед місцевих бояр одне з чільних місць.

Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське, яке ставало дедалі слабшим через експансію на південному сході, все менше було здатне чинити опір зростаючим силам ордену. До цього додавалася й внутрішньополітична криза, що виявлялася у міжособних конфліктах всередині країни. Швидко зростання могутності сусіднього Московського князівства, з яким держава межувала на північному сході, робило ситуацію, що складалася навколо Литви ще напруженішою. Поляки, які так само не були зацікавлені в посиленні Тевтонського ордену, активно шукали союзника задля посилення своєї спроможності стримувати наступ ордену [41, с. 113–115]. Таким новим союзником і стала литовсько-руська держава. На той час у Польському королівстві розгорталася династична криза, і польська верхівка висунула пропозицію князеві ВКЛ Ягайлові укласти персональну унію між двома державами, що передбачала його одруження на польській королеві Ядвізі та набуття таким чином польської корони. Вбачаючи загрозу від Тевтонського ордену та будучи невпевненим у власному становищі, Ягайло прийняв рішення піти на зближення з Польщею, і в 1385 р. уклав договір щодо унії з Польським королівством.

З тексту унійного акту ясно видно, що саме Ягайло, який іменував себе не лише литовським князем, але й «паном та дідичем Русі», виступив ініціатором укладення договору: «...Достойний князь Ягайло, великий князь литовський і т.д., відправив урочисте посольство до панів зем'ян, Польщі, а потім – також до її королівської високоності. [...] Посли ж бо його, князь Борис і староста віленський Ганко тій же пані королеві Угорщини таким чином справу виклали і казали: «Позаяк численні цісарі, королі та князі розмаїті з тим же великим князем литовським прагнули, зичили собі й раді були б увійти у довічні зв'язки спорідненості, а що Бог Всемогутній, [то] зберіг для особи тієї ж найяснішої королеви. Отож, найясніша пані, нехай високість ваша прийме до такого високо спасенного зв'язку того ж пана Ягайла, великого князя, за сина, а найяснішу княжну Ядвігу, дочку вашу найдорожчу, королеву Польщі, нехай пошлюбить він законною дружиною. А гадаємо, що з того була б хвала Божа, душ спасіння, людям честь і зміцнення держави» [42, с. 38-39].

За умовами персональної унії, що мала закріпитися династичним шлюбом з польською королевою Ядвігою, Ягайло відтепер поєднував під своїм очільництвом Польське Королівство, Литву і Русь [43] з обіцянкою об'єднати фінансові системи обох держав: «Для справи тієї підтвердження, для певності й забезпечення той же Ягайло, великий князь, присягає всі скарби свої скласти і віддати на відшкодування втрат обох держав, як Польщі, так і Литви. І то лише коли згадана пані королева Угорщини дочку свою Ядвігу, королевою польською наречену, віддасть йому в дружини...» [42, с. 39].

Литовський князь зобов'язувався прийняти католицтво і зробити цю релігію державною у Литві, сприяти поверненню відторгнутих від Польщі земель («...Великий князь Ягайло присягається і зобов'язується усілякі загарбані землі та втрати Польського Королівства, відірвані будь-чийми руками і зайняті, повернути власними зусиллями і коштом») і, найголовніше, «навіть прилучити» до Польського королівства підвладні йому руські та литовські землі [44; 45].

Договір містив і норму гуманітарного права – зобов'язання повернути свободу особам християнського віросповідання, що перебували у полоні, як чоловікам, так і жінкам: «...Також той самий Ягайло, великий князь, обіцяє всім християнам, а особливо людям обох статей, спійманим у Польському краї та звичаєм воєнним узятим у полон, повернути їхню первісну свободу – так, щоб кожен із них, без різниці статі, пішов, куди забажає з волі його...» [42, с. 39].

Розглядаючи наслідки Кревської унії, варто наголосити, що, в першу чергу, унія значною мірою поліпшила міжнародне становище як Литви й Русі, так і Королівства Польського. Договір мав на меті зміцнити їхні позиції в боротьбі проти спільного ворога – Тевтонського ордену, який зазнав нищівної поразки 1410 р. під час Грюнвальдської битви. Ягайло, ставши очільником двох держав, поклав початок соціально-політичному, економічному та культурному взаємовпливу Польщі, Литви та Русі [46]. Польський історик О. Галецький наголошував, що «...виникнувши з основ історичного буття поляків, Литви та Русі, визрівши у взаємній боротьбі та короткочасних зближеннях, які поперемінно бачило попереднє покоління, ця ідея надзвичайним чином поєднала в собі ідеали істинної християнської правди та реальної користі» [41, с. 113-114]. З іншого боку, дехто з польських істориків, як наприклад той самий О. Галецький, вважає, що внаслідок унії «окрема Литовська держава мала фактично припинити своє існування тому замість Великого князівства говорили лише про її дві основні складові – землі Литви й Русі» [41, с. 114]. Безперечно, унія також послугувала зростанню впливу польської магнатської та шляхетської верхівки на литовське і руське населення. Водночас були надані та розширені права і привілеї литовських та руських

феодалів, які прийняли католицизм. Отже, укладення 14 серпня 1385 р. Кревської унії, якою передбачалося приєднання ВКЛ до складу Корони Польської та перехід до католицизму Ягайла разом з усіма мешканцями литовських та руських земель, стало зламним моментом в історії Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського та мало як позитивні, так, у дещо віддаленій перспективі, й негативні наслідки.

Не набув широкої відомості у вітчизняній історіографії договір смоленського князя Юрія Святославовича про союз із королем польським, литовським, руським та ін. Володиславом (Ягайлом) та великим князем Скиргайлом від 16 вересня 1386 р., який закріпив союзні відносини між сторонами та гарантував надання королем всебічної допомоги «бес хитрости, де коли єму надобе» [47, с. 72]. За його умовою у випадку, якщо князь Юрій буде зайнятий справами і не зможе прийти на допомогу Ягайлові особисто, він зобов'язувався прислати свого брата. Відповідно до договору смоленський князь покладав на себе обов'язок зберігати дружні зв'язки з усіма союзниками польсько-литовсько-руського очільника і протистояти його ворогам: «...А с ким король мирен і брат єго князь великий Скиргайло, і с тим і аз мирен. А і с ким король не мирен і брат єго князь великий Скиргайло, і с тим і аз не мирен» [47, с. 72].

Непорушність укладеної угоди було закріплено цілуванням хреста та записом її тексту на пергаменті: «На тому на всьому дав єсм правду, хрест єсм цілував за всю свою братію і за всю свою землю, і за всі свої люди, а то єсм учинив і записав своєю доброю волею, що ми то здержати міцно до свого живота, а не змінити, і своїми князями, і своїми бояри» [47, с. 72]. Оригінал договору зберігається у Польщі в краківському Музеї князів Чарторийських.

Важливе місце в ряду міжнародних договорів ВКЛ цього періоду посідає Острівська угода від 4 серпня 1392 р. – договір, який поклав край двом війнам – по-перше, Литовсько-руській громадянській війні 1389–1392 рр., що являла собою династійний конфлікт за владу у Великому князівстві Литовському та Руському між королем польським та великим князем литовським Ягайлом, його братом та намісником у Литві, Скиргайлом та польською шляхтою, з одного боку, і князем гродненським, луцьким та берестейським Вітовтом (Вітольдом Кейстутовичем) [48, с. 43], в союзі з Тевтонським орденом та за підтримки руських і литовських князів та дворян – з іншого, і, по-друге – війні за галицько-волинську спадщину [49, с. 17–20].

За умовами договору Володислав II Ягайло, який тепер носив титул «Верховний князь литовський», був приневолений бодай частково відродити політичну самостійність ВКЛ та визнати, що його двоюрідний брат Вітовт набуває титулу Великого князя Литовського, залишаючись при цьому васалом Ягайла. При цьому Вітовтові було повернено його вотчину – Троцьке князівство. Також було домовлено, що або ж після смерті Вітовта землі Великого князівства стануть власністю роду Ягайла, або ж після смерті Ягайла нового монарха Польщі обиратимуть за участі великого князя Вітовта. Острівську угоду було ратифіковано низкою правових документів, підписаних зокрема й жінками – дружиною Ягайла Ядвігою і дружиною Вітовта Ганною.

Договір сприяв зміцненню в литовсько-руській державі централізованої влади. Вітовт виявився залежним від Ягайла лише де-юре. Більш того, за запевненням деяких дослідників, Ягайло сам де-факто перебував у залежності від Вітовта – більш здібного і популярного правителя. Незабаром Вітовт навіть зміг усунути з престолу декого з ягайлових братів (вони доводилися йому двоюрідними братами), позбавивши їх князювання: Скиргайло втратив Торок і Вільнюс (натомість пізніше він отримав князівський престол в Києві), Свидригайла було вигнано з Вітебська, Володимира – з Києва, а Корибута – з Новгорода-Сіверського. Позбулися володінь й інші князі – Гедиміновичі, зокрема, подільський князь Федір Коріятович, а також волинський князь Федір Любартович.

Острівська угода відзначила закінчення війни за галицько-волинську спадщину, в якій з 1340 по 1392 рр. Королівства Польське і Велике князівство Литовське боролися спочатку одне з одним, доводячи правомірність своїх претензій на Галицький престол, а потім, після Кревської унії 1385 р., виступали спільним фронтом проти волинського князя Федора Любартовича. У 1387 р. Ягайло відібрав у Федора Луцьк, а в 1390 р. – Володимир. За умовами Острівської угоди Галичина, Холм і Белз відходили до Польщі, а Волинь, Луцьк і Володимир – до Литви. Галицько-Волинське князівство перестало існувати.

Серед міжнародних угод ВКЛ з північно-західними сусідами привертає увагу Салінський (Залінвердерський) договір (12 жовтня 1398 р.) – мирна угода між Великим князівством Литовським і Тевтонським орденом щодо передачі останньому Жемайтії [50, с. 538-539]. Договір було

укладено на острові Салін (у місці впадіння Некежиса до ріки Німан) з литовського боку – великим князем Вітовтом (Вітольдом Кейстутовичем), з тевтонського – гросмейстером (великим магістром) Конрадом фон Юнгінгеном (нім. Konrad von Jungingen). Посередником у перемовинах про угоду виступив колишній полоняник Вітовта Марквард фон Зальцбах (Markward (Marquard) von Salzbach) [51, с. 87].

У період перед укладенням договору влада Вітовта в східних православних (власне українських) областях Литви була хиткою. Великий князь побоювався особистих амбіцій свого двоюрідного брата – Свидригайла, який мав значний вплив на православних землях князівства [49], а також час від часу схилився до того, щоб у боротьбі з Вітовтом отримувати сприяння Тевтонського ордену. Окрім того, до Ордену за підтримкою у боротьбі за владу в Литві звертався і Ягайло, верховну владу якого Вітовт визнавав лише формально. Ще один суттєвий фактор, який зумовлював необхідність договору з Тевтонським орденом, полягав у складних відносинах з Ордою, що на той час становила загрозу південним кордонам ВКЛ. Для того, щоб забезпечити державу від ворожих дій Ордену, Вітовт сам пішов на зближення і поступився тевтонцям Жемайтією (Самогітією) в обмін на запевнення німців, що його конкурентів Орден не підтримуватиме, принаймні найближчим часом. При цьому, хоча Вітовт і віддав ордену Жемайтію, налагодити контроль над нею де-факто (за винятком вже підпорядкованої раніше Мемельської області) Орден все ж таки не спромігся.

Остаточний текст договору було уточнено 23 квітня 1398 р. у м. Гродно. Обмін договірними грамотами між великим князем литовським Вітовтом та великим магістром ордену Конрадом фон Юнгінгеном відбувся 12 жовтня 1398 р. на острові Салін на річці Німан, біля гирла р. Некежис.

Відповідно до норм, закріплених Салінським договором, передбачалася допомога Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського ордену в справі завоювання Пскова та натомість обіцялася орденська підтримка ВКЛ у кампаніях, спрямованих на оволодіння Великим Новгородом та походу проти Золотої Орди. Вітовт обіцяв поступитися ордену територією Жемайтії до р. Некежис і половиною Ятвягії (Судавією та Дайновським князівством). У свою чергу, Орден покладав на себе зобов'язання не підтримувати претензій князя Свидригайла на престол ВКЛ [49]. Неофіційно Вітовт заручився згодою Ордену на здійснення своїх планів щодо досягнення цілковитої незалежності від Королівства Польського. Пруський хронікер, автор «Хроніки пруських земель» («Chronik des Landes Preußen») Іоганн фон Посільге (нім. Jan von Posilge (бл. 1340–1405 рр.) свого часу писав, що під час святкування на честь підписання Салінського договору Вітовта було оголошено феодальною верхівкою Великого князівства Литовського королем Литви та Русі (хоча іншими джерелами цей факт не підтверджено).

Вітовт виконав свої союзницькі зобов'язання перед Тевтонськими лицарями, суттєво допомагаючи придушенню повстань жемайтійців. Тевтонські лицарі підтримали литовсько-польський похід Вітовта проти Золотої Орди в 1399 р. Однак поразка Вітовта, якої він зазнав у битві під Ворсклою – одній з найбільших битв середньовічної Європи, що відбулася 12 (або 16) серпня 1399 р.¹, означала, що він не мав змоги розширювати межі своєї держави далі на схід, і тому союз з Орденом втратив своє значення. Як наслідок, Вітовт вдався до чергової спроби зблизитися з Польщею, підсумком чого стало укладення в 1401 р. Віленсько-Радомської унії. У свою чергу, жемайтійські повстання спровокували розірвання тимчасового союзу та новий похід Тевтонського ордену на ВКЛ.

Салінський договір викликав занепокоєність польського короля Володислава II (Ягайла). Плани захоплення Новгорода і Пскова призвели також до погіршення відносин ВКЛ з цими середньовічними республіками, а також із Московським і Тверським великими князівствами, які мали щодо цих теренів власні міркування та плани.

Загалом, з погляду деяких сучасних істориків, князь доволі вдало прорахував умови договору, який мав важливий з тактичної точки зору характер для Литви [40, с. 137-138]. Його укладення

¹ Сторонами конфлікту, з одного боку, були війська Великого князівства Литовського та його тодішні союзники на чолі з великим князем Вітовтом, які підтримували Тохтамиша, який намагався повернутися на трон Золотої Орди. Вітольда і Тохтамиша також підтримували тевтонські, польські та молдавські війська. Іншою стороною конфлікту були татарські війська Золотої Орди під командуванням Едигея. Битва завершилася поразкою союзних військ під командуванням Вітовта. З погляду Польсько-Литовської держави це означало втрату шансів зламати могутність татарського впливу в регіоні й підпорядкувати собі зайняті татарами землі на Чорному морі, включно з гирлом Дніпра, і втрату шансу об'єднати всі руські землі під владою Ягеллонів.

надало Вітовтові час та ресурси на боротьбу з татарами на південно-східних рубежах князівства, і водночас уже в 1411 р. Жемайтія повернулася до складу литовсько-руської держави. В подальшому положення Салінського договору було уточнено Рацьонзьким договором 1404 р., до якого приєдналася також і Польща.

Висновки. Отже, здійснений джерелознавчий історико-правовий аналіз комплексу договорів Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського з сусідніми державами та квазідержавними утвореннями, які були укладені протягом 50–90-х рр. XIV ст., надає можливість дійти низки висновків.

По-перше, коло текстів договорів ВКЛ, які збереглися до нашого часу в оригіналах або літописних списках з транзитивного періоду, коли українські території одна за одною включалися до складу держави, що мало наслідком зміни в їхній міжнародній правосуб'єктності, правовому статусі різних категорій населення та ін., є доволі нешироким.

По-друге, міжнародні угоди мали за мету встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків у різноманітних міждержавних відносинах між ВКЛ із сусідніми державами й могли бути не лише двосторонніми, але й багатосторонніми. Переважно вони були спрямовані на укладення перемир'я, миру або союзу між сторонами.

По-третє, з них видно, що угоди мали персональний характер; контрагентами литовських князів при укладенні договорів виступали глави усіх найвпливовіших на той час держав та квазідержавних утворень регіону (Польщі, Тевтонського ордену, Московії).

По-четверте, правотворча юридична техніка договорів ВКЛ загалом відповідає канонам, що були притаманні тогочасним угодам.

По-п'яте, всі названі угоди, що були укладені протягом транзитивного періоду другої половини XIV ст., більшою або меншою мірою вплинули на подальший державно-правовий розвиток українських земель, які перебували у складі Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського. Деякі з них, як наприклад Кревська унія, зумовили перетворення в формі держави, інші стали підґрунтям для змін у правовому регулюванні цивільних відносин, зумовили виникнення нових норм військового права і, звичайно, усі ці джерела суттєво посприяли розвитку правової регламентації міжнародних взаємин у регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гавриленко О.А., Сироїд Т.Л. Історія міжнародного права: стародавня доба. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2021. 232 с.
2. Гавриленко О.А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.). Монографія. Харків: Парус, 2006. 352 с.
3. Corps universel diplomatique du droit des gens : contenant un recueil des traités d'alliance, de paix, de trêve, de neutralité, de commerce, d'échange. Vol. 1. Amsterdam: Chez P. Brunel, R. et G. Wetstein, les Janssons Waesberge, et L'Honoré et Chatelain; A la Haye: Chez P. Husson et Charles Levie, 1765. 798 p.
4. Бедрій М.М. Литовське звичаєве право: деякі історико-юридичні аспекти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право.* 2015. Вип. 28. С. 98–104.
5. Бойко І.Й. Польське право як важливе джерело Статутів Великого князівства Литовського (1529–1588 рр.). *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць.* 2009. Вип. 49. С. 32–39.
6. Бойко І.Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.) Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2014. 904 с.
7. Бондарук Т.І. Західноруське право: дослідження і дослідники / відп. ред. І.Б. Усенко / Т.І. Бондаренко. К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2000. 160 с.
8. Ковальова С.Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 року. Миколаїв: Видво ЧДУ імені Петра Могили, 2009. 112 с.
9. Майкут Х.В. Цивільне право на українських землях за Литовськими статутами: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2009. 218 с.
10. Музиченко П.П. Регулювання права власності та судовий захист майна в українських землях в першій половині XVI ст. *Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць Одеської держ. юрид. академії.* 1997. Вип. 4. С. 76–81.

11. Музиченко П.П. Формування судового прецеденту в українських землях XIV – поч. XVI ст. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1998. № 2. С. 3–7.
12. Стецюк Б.Р. Особливості процесуального права Великого Князівства Литовського на українських землях (друга половина XIV – друга половина XVI століть). *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 74–78.
13. Сеньків Ю.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти особи на українських землях у законодавстві Великого князівства Литовського. *Юридична Україна*. 2009. № 5. С. 15–20.
14. Сеньків Ю.В. Поняття та види злочинів у праві Великого князівства Литовського. *Часопис Київського ун-ту права*. 2008. № 4. С. 77–82.
15. Сокальська О.В. Нариси з історії українського судочинства (XVI – початок XVII ст.). Оdesa: Інтерпрінт, 2010. 210 с.
16. Буткевич О.В. Міжнародне право середніх віків: монографія. Київ: Вид-во гуманітарної літератури, 2008. 701 с.
17. Шумський І.К. До питання про договір-ряд між слов'янами та скандинавами та його зарубіжні аналоги. *Альманах міжнародного права*. 2023. Вип. 30. С. 22–30.
18. Грушевський М.С. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. Т. IV. Київ: Наукова думка, 1993. 544 с.
19. Strończyński K. Wzory pism dawnych w przerysach wystawione i objaśnione drukiem ich wyczytaniem. Warszawa, 1839. T. 1. 99 s. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/doccontent?id=2819>.
20. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Т. 1: 1340–1506 гг. Санкт-Петербург: Тип. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1846. 432 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0005824>.
21. Головацкий Я. Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в древнем Галицко-Володимирском княжестве и в смежных русских областях с второй половины XIV ст. *Научный сборник, издаваемый Литературным обществом Галицко-русской ма-тицы*. Вып. 3. Львов: Тип. Ставропигийского ин-та, 1865. № 1. 184 с.
22. Головацкий Я. Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в древнем Галицко-Володимирском княжестве и в смежных русских областях в XIV и XV ст. Львов: Тип. Ставропигийского ин-та, 1867. 68 с. URL: https://archive.org/details/pamyatniki_diplomaticheskogo_i_sudebno-delovogo_yazyka_russkogo/page/n1/mode/1up.
23. Розов В. Українські грамоти. Т. 1: XIV в. і перша половина XV в. Київ, 1928. 4 с., 176 с., 75 с., IX с. URL: https://web.archive.org/web/20180108102439/http://litopys.org.ua/djvu/rozov_gramoty_xiv_xv.htm
24. Грамоти XIV ст. / у порядк., вст. ст., ком. і слов.-показ. М.М. Пещак. Київ: Наукова думка, 1974. 256 с. URL: <http://litopys.org.ua/gramxiv/grb.htm>.
25. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
26. Угода литовсько-руських князів Явнута, Кейстуга, Любарта, Юрія Наримонтовича та Юрія Коріятовича з королем польським Казимиром та мазовецькими князями, червень – вересень 1352 р. *Грамоти XIV ст. / у порядк., вст. ст., ком. і слов. показ. М.М. Пещак*. Київ: Наукова думка, 1974. 256 с. № 14. С. 29–31. URL: <http://litopys.org.ua/gramxiv/grb.htm>.
27. Войтович Л.В. Боротьба Любарта-Дмитра Гедиміновича за відновлення Галицько-Волинської держави. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2009. № 22. С. 120–127.
28. Пазднякоў В. Дагавор 1366. *Вялікае Княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 1: Аба-ленскі – Кадэңцыя / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; Маст. З.Э. Герасімовіч*. Мінск: БелЭн, 2007. 688 с. С. 569. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008565>.
29. Довнар-Запольский М. Из истории литовско-польской борьбы за Волынь (договоры 1366 года). *Университетские известия*. Киев, 1896. № 8. [Разд. паг.] 13 с.
30. Naruszewicz A. Historia narodu polskiego od początku chrześcijaństwa. Т. 6: Panowanie Piastow. Warszawa, 1784. 362 s. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/434230/edition/409290>.
31. Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi. 1862. S. 371-372. URL: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/14820/edition/14129?language=pl>
32. Хроника Быховца. *Полное собрание русских летописей*. Т. 32. Москва: Наука, 1975. С. 128–173. URL: <https://ebin.pub/qdownload/32-s-1645557.html>.

33. Хроніка Биховця. *Ізборнік*. URL: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov08.htm>.
34. Pomniki do dziejów litewskich pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i .t. p. Wilno; R. Rafałowicz, 1846. S. 21. URL: <https://archive.org/details/narbutt-pomniki>.
35. Гавриленко О.А. Міжнародні договори в історії протистояння Литовсько-Руської держави з Московією в другій половині XIV – на початку XVI ст. *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року)*. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2024. С. 47–50.
36. Сушицький Т. Західньо-руські літописи як пам'ятки літератури. Ч. 1. Київ: Сьома державна друкарня, 1921. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sushytskyi_Teoktyst/Zakhidno-ruski_litopysy_iak_pamiatku_literatury_Chastyna_1/.
37. Супрасльський літопис. URL: <http://litopys.org.ua/psrl3235/lytov16.htm>.
38. Бєлы А. Любуцкі мір 1372. *Вялікае княства Літоўскае : Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч* / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; Маст. З.Э. Герасімовіч. 2-е выд. Мінск: БелЭн, 2007. С. 229. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008566>.
39. Liubutsko sutartis. *Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vol. 2: Grūdas–Marvelės* / Zinkus J. et al., eds. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P. 637.
40. Kiaura Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. The History of Lithuania Before 1795. Vilnius: Lithuanian Institute of History, 2000. 402 p. <https://f.eruditor.link/file/4181465/>.
41. Halecki O. Dzieje Unii Jagiełłońskiej. T. 1: W wiekach średnich. Warszawa: Neriton, 2013. 482 s. URL: https://historia.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/04/o_halecki_-_t_1_-_dzieje_unii_jagielloskiej.pdf.
42. Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / упоряд. Т. Гошко. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2011. 688 с.
43. Unia w Krewie. 1385. URL: <https://polishfreedom.pl/unia-w-krewie/>.
44. Akta unji Polski z Litwą, 1385–1791 / Wydali: Kutrzeba S., Semkowicz W. Polska Akademia Umiejętności; Towarzystwo naukowe warszawskie. Kraków, 1932. 633 s. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0007454>.
45. Akt unii Polski i Litwy podpisany w Krewie dnia 14 sierpnia 1385 roku. URL: http://oszmianszczyzna.pl/krewo_foto/unia_w_krewie_tekst_lacinski_i_polski.pdf.
46. Paszkiewicz H. O genezie i wartości Krewa. Warszawa. 1938. 356 s.
47. Смоленские грамоты XIII-XIV веков / под ред. Р.И. Аванесова. Москва: Изд-во АН СССР. 1963. 139 с.
48. Гуржій О., Реєнт О. У лабіринтах української дипломатії. Від князівської доби до початку ХХ століття. Київ: Арії, 2024. 352 с.
49. Lewicki A. Powstanie Świdrygiełły. Ustęp z dziejów Unii Litwy z Koroną. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1892. 389 s. URL: <https://pbc.biaman.pl/dlibra/doccontent?id=8460&from=FBC>.
50. Бєлы А. Салінскі дагавор 1398. *Вялікае княства Літоўскае : Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2: Кадэцкі корпус – Яцкевіч* / рэдкал.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; Маст. З.Э. Герасімовіч. Мінск: БелЭн, 2007. С. 538-539. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008566>.
51. Kuczyński S. Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409–1411. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1955. 551 s.